

КАФЕДРА
ГЕОГРАФІЇ ТА
ЕКОЛОГІЇ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
ІНСТИТУТ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНОЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ
ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. М. КОЦЮБИНСЬКОГО
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І. МЕЧНИКОВА
ГАЗЕТА "КРАСЗНАВСТВО. ГЕОГРАФІЯ. ТУРИЗМ"

*80-ти річчю Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини присвячується*

III Всеукраїнська науково-практична конференція

ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ:

Умань,
15-16 квітня 2010 року

наука і освіта

УДК 91(063)+504(063)
ББК 26.8я431+28.081я431
Г35

Редакційна колегія:

- Тимець О.В.** – канд. пед. наук, доцент кафедри географії та екології, докторант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, голова оргкомітету.
- Денисюк Г.І.** – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри фізичної географії Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського.
- Топчів О.Г.** – доктор географічних наук, професор, зав. кафедри соціальної і економічної географії Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.
- Совзіра С.В.** – доктор педагогічних наук, доцент кафедри географії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
- Осадчий О.С.** – канд. с-г. наук, доцент, зав. кафедри географії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
- Половка С.Г.** – канд. геол. наук, доцент кафедри географії та екології, зав. науковою геологічною лабораторією Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
- Гончаренко Г.Є.** – канд. біол. наук, доцент кафедри географії та екології, зав. лабораторією “Екологія і освіта” Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
- Серебряй В.С.** – головний редактор газети “Красназнавство. Географія. Туризм”.
- Бабій Ю.О.** – викладач кафедри географії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, відповідальний секретар.

Географія та екологія: наука і освіта.

Г35 Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта», 15-16 квітня 2010р. – Умань: Видавець «Сочинський», 2010. – 328 с.

ISBN 978-966-1604-41-3

Збірка містить наукові матеріали, доповіді та тези, якими охоплено широкий спектр географічних та екологічних напрямків, що презентують розвиток цих наук та їх сучасне становище в Україні. Під час роботи конференції висвітлено такі питання:

- фундаментальні та прикладні дослідження в географії;
- досягнення та перспективи екологічних досліджень в Україні;
- компетентнісний підхід у викладанні географії та екології в закладах освіти України та зарубіжжя.

УДК 91(063)+504(063)
ББК 26.8я431+28.081я431

За достовірність опублікованих матеріалів відповідальність несуть автори.

ISBN 978-966-1604-41-3

© Кафедра географії та екології
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини, 2010

ЗМІСТ

Осадчий О.С., Тімець О.В., Кравцова І.В. <i>Кафедра географії та екології УДПУ – провідний осередок географічної освіти і науки на Черкащині</i>	3
Антонюк О.О. <i>Воснно-фортифікаційні геокомплекси</i>	6
Бабій Ю.О. <i>Особливості формування агрогрунтових районів Черкаської області</i>	8
Барановська О.В., Барановський М.О., Шовкун Т.М. <i>Екологічна ситуація в Поліському економічному районі</i>	10
Благодарний О.І., Коршикова І.О., Плужникова Є.А. <i>Необхідність діагностики екологічного стану регіону</i>	12
Бондарець Д.С. <i>Перспективи раціонального використання рекреаційного потенціалу ландшафтів Запорізької області</i>	13
Брагін А.М. <i>Вплив палеогеографічних умов на формування деяких властивостей антропогенних порід</i>	16
Бугрій О.В. <i>Некропольна географія як підгалузь географії культури</i>	18
Вальчук–Оркуша О.М. <i>Музеї дорожніх ландшафтів Східного Поділля</i>	20
Воловик В. М. <i>Етнокультурне ландшафтознавство</i>	23
Воровка В.П. <i>Системоутворюючі фактори організації приазовської парадинамічної системи</i>	25
Гавришок Б.Б. <i>До історико-геоекологічного аналізу процесів освоєння території</i>	27
Галатуба В.В. <i>Характеристика боліт Закарпаття</i>	29
Гамалій І.П. <i>До питання еколого-географічного аналізу і оцінювання водних ландшафтно-інженерних систем</i>	30
Ганич Н.М., Гаталак О.М. <i>Сутність і основні підходи наукового порівняння в країнознавстві</i>	32
Гладкий О. В. <i>Онтологічні засади формування та розвитку міст: географічний підхід</i>	34
Гнатюк Н.О. <i>Фітосанітарні властивості летких виділень ароматичних рослин</i>	36
Гончаренко Г.Є., Містрякова Л.М., Шестопап Я.В. <i>Роль поліфункціональних територій у збільшенні чисельності диких тварин</i>	37
Гопченко Є.Д., Гриб О.М., Белов В.В. <i>Оцінка складових водного балансу Куяльницького лиману та визначення перспектив поліпшення його екологічного стану</i>	39
Горбенко М.І. <i>Підготовка до велоподорожі І категорії складності</i>	42
Горожанкіна Н.А. <i>Ретроспективний аналіз динаміки міграцій до міської місцевості на території Дніпропетровського регіону впродовж 1950-1980 рр.</i>	44
Гринюк Д.Ю. <i>Фактори формування конкурентоспроможності країни та її регіонів</i>	47
Грицевич В.С. <i>Суспільно-географічні застосування інтелектуального аналізу демографічних даних на прикладі Львівського регіону</i>	49
Грицевич В.С., Бекерська К.І. <i>Історико-культурні пам'ятки національного значення на Львівщині: суспільно-географічні особливості поширення</i>	51
Грицевич В.С., Цар М.Я. <i>Суспільно-географічні особливості забезпечення населення субсидіями на Львівщині</i>	53
Гришко С.В. <i>Значення позахисних лісосмуг для Приазовського степу</i>	55
Гудзевич А.В., Гудзевич Л.С., Гусак О.М., Ковальова Л.П. <i>Сутнісно-змістове наповнення, практика і пріоритети у використанні міждисциплінарного терміну</i>	57

Денисюк Г.І. <i>Новий рівень пізнання антропогенних ландшафтів</i>	59
Денисюк Г.І. <i>Проблеми формування регіональних екологічних мереж</i>	61
Денисюк Г.І., Стефанюк Л.І., Чиж О.П. <i>Художня образність у підручнику з географії</i>	62
Депутат М.М. <i>Вплив гірськолижних курортів на розвиток сільського туризму</i>	64
Дєдов О.О. <i>Лучні біогеоценози в оптимізації сільськогосподарських ландшафтів Східного Поділля</i>	65
Дзюбенко О.Ф. <i>Організація проектної діяльності екологічного змісту, побудованої на краєзнавчому матеріалі</i>	67
Дмитрук Ю.М. <i>Географічна наука та ґрунтознавчі дослідження: український аспект</i>	70
Дорошкевич С.П. <i>Реконструкції палеогеографічних умов в післядніпровські часи за результатами дослідження плейстоценових відкладів розрізу Якушинці у Середньому Побужжі</i>	71
Задорожня Г.М. <i>Похідні процеси та явища північної частини Крив басу</i>	75
Закутинська І.І. <i>Урбоекологічні процеси приміських зон Передкарпаття</i>	77
Запотоцький С. <i>Сучасні аспекти залучення інвестицій в регіон</i>	79
Карапіді Ю.В. <i>ДП ДАК «Хліб України» «Шполянський елеватор»</i>	81
Кармазиненко С.П. <i>Динаміка змін верхньоплейстоценових ґрунтів басейну Дніпра на території України</i>	83
Квасневська О.О. <i>Географічні назви як один із основних елементів географії</i>	86
Кирилюк В.П. <i>Еколого-меліоративна оцінка на основі метода водного балансу</i>	87
Кирилюк Л.М., Корінний В.І., Звягельська Л.А. <i>Передумови розвитку сільського зеленого туризму на рівнинних територіях</i>	88
Кізіон А.Г. <i>Суспільні чинники у формуванні сільських ландшафтів Поділля</i>	91
Ковальчук І.П., Євсюков Т.О. <i>Інноваційні підходи до викладання дисципліни "Картографія" студентам напрямку підготовки 6.080101 – "Геодетія, картографія та землустрія"</i>	92
Козачок Т.В. <i>Проблеми вивчення антропогенного карсту</i>	95
Козинська І.П. <i>Географічний аналіз мінерально-сировинної бази Кіровоградщини</i>	96
Кокус В.В. <i>Внесок вчених науково-краєзнавчих осередків України у розвиток регіональних метеорологічних досліджень в 20-х роках ХХ століття</i>	99
Колядинський П.В. <i>Деякі аспекти функціонально-геоекологічного зонування міської території (на прикладі міста Чернівці)</i>	101
Конякін С. М. <i>Сучасний стан природно-заповідного фонду Черкащини</i>	103
Копітьєвська Т.М. <i>Антропоізація ландшафтів Придніпровської височини в межах басейну р. Синюха</i>	105
Коріневська В.Ю. <i>Комплексні екологічні показники урбанізованих територій</i>	107
Корнєв О.В. <i>Екологія географічного краєзнавства у профільній школі</i>	108
Коротун С.І. <i>Економічна оцінка екологічних збитків</i>	110
Коротун С.І., Каропа Г.М. <i>Педагогічні основи формування наукового світогляду учнів на прикладі вивчення географії</i>	112
Косовець-Скавронська О.О. <i>Вплив атмосферних опадів на формування стоку розчинених у річкових водах речовин</i>	114
Кравцова І. В. <i>Класифікація садово-паркових ландшафтів</i>	117

ЗНАЧЕННЯ ПОЛЕЗАХИСНИХ ЛІСОСМУГ ДЛЯ ПРИАЗОВСЬКОГО СТЕПУ

Гришко С.В.

аспірантка ВДПУ ім. М. Коцюбинського

gryshko245@gmail.com

Лісосмуга – це смугові лісові насадження штучного походження (лісові культури), які розташовані в рівнинних умовах і на схилах до 1,5-2° на сільськогосподарських землях по межі полів з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур для покращення на прилягаючих полях мікроклімату, снігозатримання, боротьби з дефляцією та збереження і покращення родючості ґрунтів. Вони також відіграють і велику загальноекологічну роль.

Вивчення ролі полезахисних смуг в умовах зростаючого антропогенного впливу на лісомеліоративні насадження має не тільки теоретичне, а й практичне значення, тому що від стану лісових насаджень залежить стійкість природно-територіальних комплексів, характер та інтенсивність процесів, які в них протікають.

Лісосмуги вивчали як класики лісівничої справи так і сучасні вчені з лісової меліорації та лісівництва: В.В. Докучаєв, Г.Ф. Морозов, Г.М. Висоцький, В.О. Бодров, А.В. Альбенський, М.П. Анучин, Г.Г. Данілов, Б.В. Карузін, В.І. Коптєв, М.М. Милосердов, Є.С. Павловський, П.С. Пастернак, О.І. Пилипенко, М.М. Свалов, Я.А. Смалко, В.Ю. Юхновський та ін.

Позитивний вплив захисних насаджень на оточуюче середовище доведено багаторічними дослідженнями як в нашій країні так і за її межами. У 1698 році за розпорядженням Петра I біля Тагапрога було посажено жолуді, з яких виріс дубовий гаї, що зберігся до Великої Вітчизняної війни (був вирубаний німецько-фашистськими загарбниками). У 90-х роках XVII ст. створено лісові смуги на околицях Миколаєва. Вченим України та Росії належить першість у штучному насадженні лісових смуг на полях і правильноному поєднанні лісових і сільськогосподарських угідь для поліпшення умов сільськогосподарського виробництва. Ще в другій половині XVIII ст. насаджувати лісові смуги запропонував агроном А.Т. Болотов.

Стелі Приазов'я вивчали вперше російські академіки П.С. Паллас і В.Ф. Зуєв в кінці XVIII століття, проте їх роботи носили головним чином флористичний характер, тобто вони складали перелік видів рослин, які їм зустрічалися. Вивченням українських степів, особливо питаннями степової рослинності під впливом людини і тварин, займався відомий лісовод, корифей степового лісорозведення Г.Н. Висоцький та інші вчені, в тому числі і М.Ф. Бойко. За даними М.Ф. Бойка під пологом лісових смуг створюються своєрідні умови освітлення сиріятливі для багатьох трав'янистих рослин. Тут знаходять притулок дикі аборигени розореного степу і прибульці лісів. Крім всього система лісових смуг в умовах рівнинного ландшафту степів урізноманітнює і поживляє його одноманітний характер.

На початку XIX ст. В.Я. Ломиковський і Г.П. Данилевський на півдні Росії, а І.В. Шатилов в Тульській губернії розпочали створення лісосмуг на малопродатних землях для захисту полів від суховіїв, водної та вітрової ерозії ґрунту.

З середини XIX ст. почалися численні дослідні посадки лісових смуг в степах на півдні України та Росії. Гордість степового лісорозведення в степах України створені на той час на сотнях тисяч гектарів лісові смуги, які і зараз продовжують виконувати свою природоохоронну роль. Таким чином, на степових територіях був створений лісостеповий ландшафт, або, вірніше кажучи – лісопольовий, тому, що степи вже були розорені і перетворились в поля. Кількість степових видів зменшилась, але з'явилися лісові.

Важливим елементом екологічної мережі Приазов'я є захисні лісонасадження різного функціонального призначення. Це – закріплюючі насадження на схилах степових балок, ярів, крутих берегів річок, прибережні захисні смуги, насадження волооохоронних зон, рекультивативні насадження на місцях кар'єрів, сміттєзвалищ, деградованих та забруднених земель, захисні придорожні смуги.

Вчені виділяють такі типи захисних лісонасаджень [2]:

- полезахисні лісосмуги (захист полів від шкідливих вітрів, суховіїв, чорних бур);
 - приярочно-балкові лісосмуги (боротьба з ерозією ґрунтів);
 - берегозахисні лісосмуги (по берегах річок ставків і водоймищ);
 - ґрунтозахисні лісосмуги (на схилах, для захисту ґрунту від змивання й розмивання).
- Як засвідчують численні дослідження в галузі полезахисного лісорозведення, лісові смуги оптимальних конструкцій повинні володіти основними рисами і елементами лісового біоценозу: займати певну площу (бути допустимо вузькими), мати високозімкнений головний намет і розвинутий другий ярус, підлісок та лісову підстилку. Оптимальними (у загальних рисах) є вузькі лісові смуги (ширина до 10-15 м) з помірною середньою ажурністю (10-20%) і вітропроникністю (30-50%). Серед основних вимог до захисних насаджень – біологічна стійкість та висока полезахисна ефективність у будь-яку пору року, що залежить від їх конструкції [3].

Розрізняють лісосмуги наступних конструкцій: продувні, ажурні, непродувні [3].

Лісова смуга непродувної конструкції представляє собою щільне насадження, у якого немає крізних просвітів. Через таке насадження вітер майже не проникає, і смуга діє як вітронепроникний скран. Нерівномірний розподіл швидкості вітру, що викликається щільними смугами, веде до накопичення біля них взимку великих заметів, а під час пилових бур валів пилу. Щільні смуги, крім того, нерівномірно змінюють мікроклімат на прилеглих полях.

Лісові смуги ажурної конструкції мають просвіти, більш менш рівномірно розподілені за всім вертикальним профілем смуги. Просвіти складають 25-35% площі. Такі лісосмуги частково пропускають повітряний потік через себе і діють як ґратчасті перешкоди. Повітряний потік, проходячи через них, нерозподіляється, і вихрові рухи в ньому слабшають.

Продувні лісосмуги мають крупні крізні просвіти внизу смуги (у нижній частині стволів). Верхня частина смуги слабо або повністю вітронепроникна. Такі смуги діють як аеродинамічний дифузор, розділяючи повітряний потік на дві частини. Одна частина потоку проходить крізь смугу, а інша – поверх неї. Для цих смуг характерне деяке збільшення швидкості вітру в нижній частині смуги у області крупних просвітів.

Враховуючи безлісність степів Приазов'я та пануючі східні вітри, найбільша ефективність вітрозахисної дії полезахисних смуг і їх позитивний вплив на врожаї досягається шляхом насадження п'ятирядних лісосмуг продувної конструкції з низькорослим чагарниковим підліском. Основними формуючими породами повинні бути клен польовий і татарський, лох, сосна звичайна та кримська, скумпія, береза тощо.

Таким чином, приведений огляд показує, що вченими в більшій мірі вивчені питання позитивного впливу лісових смуг на мікроклімат прилеглої території та степових ландшафтів взагалі. Полезахисні лісосмуги є елементом високої культури землеробства та складовою частиною зональних протиерозійних систем у цілому.

Отже, полезахисна роль лісосмуг полягає в регулюванні поверхневого стоку, зниженні ерозії ґрунтів, захищенні сільськогосподарських культур від несприятливих природних явищ. Крім того вони виконують водорегулюючу, водоохоронно-захисну і санітарно-гігієнічну роль [1]. Лісосмуги здатні до нормалізації довкілля: пом'якшують негативний вплив вітрів суховіїв і пилових бур, зменшують контрастність температурних показників. Велику роль відіграють у водному балансі степів, сприяючи посиленню колообігу вологи, перетворенню поверхневого стоку в підземний, забезпечуючи рівномірне снігонакопичення.

Після розпаду СРСР почався переломний момент в сфері лісового господарства. Відновлення і збереження лісосмуг практично не проводиться. Догляд відбувається тільки за прирідковими смугами. Тому на сучасному етапі потрібна раціональна організація лісового господарства, необхідне проведення лісовпорядкувальних робіт, які повинні окреслити подальші шляхи і методи догляду за лісосмугами. Нове лісовпорядкування повинно

проводитися комплексно за чіткими інструкціями, які б передбачали більш глибоке вивчення природничо-історичних умов лісових масивів і місцевого досвіду ведення господарства.

Література:

1. Бельгард А.Л. Лесная растительность юго-востока УССР / А.Л. Бельгард – К.: Изд-во КГУ ім. Т.Г. Шевченка, 1950. – 264 с. 2. Константинов А.Р., Струзер, Л.Р. Лесные полосы и урожай / А.Р. Константинов Л.Р. Струзер. – 2-е изд. – Л.: Гидрометеоиздат, 1974. – 216 с. 3. Ситник О.С. Лісівничі особливості та полезахисна роль лісових смуг різних конструкцій в умовах Правобережного Лісостепу; автореф. дис... канд. с.-г. наук: 06.03.01 / Ситник Олександр Сергійович; Нац. аграр. ун-т. – К., 2005. – 18 с.

СУТНІСТНО-ЗМІСТОВНЕ НАПОВНЕННЯ, ПРАКТИКА І ПРІОРИТЕТИ У ВИКОРИСТАННІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ТЕРМІНУ

Гудзевич А.В., к.е.н., доцент; Гудзевич Л.С., к.б.н., доцент;

Гусак О.М., ст.викл.; Ковальова Л.П., ст.викл.,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського

Середовище життєдіяльності людини та всього живого вивчає багато наук. Це багатопланове і міждисциплінарне поняття, яке в географії з часів Е. Рекло (1830-1905) отримало назву географічного середовища.

В ХХ ст. у наукових виданнях (і не тільки) у широкому вжитку — популярний термін «навоколишнє середовище». Часто він ускладнений прикметником «природне» (Географический энциклопедический словарь, 1988, С.211; Закон України «Про охорону навоколишнього природного середовища», 1991 (2003); Маринич О.М., 1990; Екологічний словарь, 1999), або ж, навпаки, втрачає свою антропологічно виражену складову («навоколишнє», тобто по відношенню до людини), залишаючись лише «природним середовищем» (Географический энциклопедический словарь, 1988, С.211, С. 245; Олещенко В.І., 1990) при незмінній його сутності — «включає всю сукупність об'єктів живої та неживої природи, що оточують людину, антропогенно змінених і тих, які не зазнали впливу людської діяльності». Така вільність з ототоженням, на наш погляд, є упередженою, оскільки у цьому випадку термін «навоколишнє природне середовище» чи «природне середовище» вказує лише на похідний характер поняття «середовище», окрім якого при потребі можна виділити соціальне, техногенне, міське та ін. види зміненого людиною середовища, чи то оточення, на що небезпідставно вказує В.М. Пашенко (2000, 2005).

Практика ж використання терміну «навоколишнє природне середовище», на жаль, — широка: від Міністерства навоколишнього природного середовища і «Законів про охорону навоколишнього природного середовища» до спеціальностей і кафедр з підготовки спеціалістів з охорони природи (заввичай їх називають екологами).

Історичний екскурс зміни назв Міністерства, здійснений з допомогою офіційного веб-сайта Міністерства охорони навоколишнього природного середовища України, розташованого в межах урядового портала (http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=44357) та інших джерел (Я.І. Мовчан. С. Сорокін. 2007) наочно демонструє пошук і складність визначеності його стабільного імені: 1991-1994 — Міністерство охорони навоколишнього природного середовища (Мінприроди), реорганізоване з Держ. комітету УРСР з екології та раціонального природокористування; 1994 - 1999 — Міністерство охорони навоколишнього природного середовища та ядерної безпеки (Мінскобезпеки); 1999-2003 - Міністерство екології та природних ресурсів (Мінкоресурсів, стає правонаступником Мінскобезпеки, Комітету України з питань геології та використання надр, Комітету України з питань гідрометеорології, Державної адміністрації ядерного регулювання, Головного управління

Наукове видання

"ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОЛОГІЯ: НАУКА І ОСВІТА"

Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції

15-16 квітня 2010 року

Умань, Україна

Відповідальний редактор - Тімець Оксана Володимирівна

**Коректура
Комп'ютерне верстання**

**Л.М. Абрамець
Д.В. Греков**

Підписано до друку 18.01.2010р.

Формат 60x84/16. Папір офсетн.

Ум. друк. арк. 19,06

Тираж 300 прим.

Видавець і виготівник «Сочінський»

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»

20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19

Свідоцтво: серія ДК №2521 від 08.06.2006 р.

тел.: (04744) 4-64-88, 4-67-77

e-mail: vizavi08@mail.ru